

Sygn. akt II CSK 708/12

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 20 września 2013 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Zbigniew Kwaśniewski (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Mirosław Bączyk

SSN Marta Romańska

w sprawie z powództwa C. W.

przeciwko Towarzystwu Ubezpieczeń E.

Spółce Akcyjnej w S.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 20 września 2013 r.,

skargi kasacyjnej powódki

od wyroku Sądu Apelacyjnego

z dnia 9 sierpnia 2012 r.

**oddala skargę kasacyjną i zasądza od powódki na rzecz
strony pozwanej kwotę 1800 zł (jeden tysiąc osiemset złotych)
tytułem kosztów postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Sąd pierwszej instancji oddalił powództwo o zapłatę odszkodowania z tytułu umowy ubezpieczenia autocasco. Brak podstawy do odpowiedzialności pozwanego uzasadnił brzmieniem § 11 ust. 4 pkt 4 ogólnych warunków ubezpieczenia (o.w.u.), wyłączającym odpowiedzialność strony pozwanej m.in. w sytuacji oddalenia się z miejsca wypadku kierującego pojazdem będącego osobą upoważnioną do jego użytkowania.

Uznał zarazem, że fakt wpisania do rejestru postanowień wzorców umowy uznanych za niedozwolone, prowadzonego przez Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów (dalej cyt. jako „rejestr”), postanowienia z wzorca innego podmiotu, ale o identycznej treści jak kwestionowane postanowienie wzorca strony pozwanej, nie wywołuje skutku prawnego wobec strony pozwanej, a tylko wobec podmiotu w stosunku do którego zakaz ten orzeczono prawomocnym wyrokiem.

Apelację powódki oddalił Sąd Apelacyjny uznając poczynione ustalenia za bezsporne i sprowadzające istotę sporu do oceny podstaw odpowiedzialności strony pozwanej.

W ocenie Sądu odwoławczego przedmiotem postępowania w sprawach o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone są konkretne postanowienia konkretnego wzorca umownego określonego podmiotu, przeciwko któremu skierowane było żądanie pozwu. Rozszerzona skuteczność wyroku na mocy art. 479⁴³ k.p.c. nie dotyczy postanowienia innego wzorca nawet o tożsamym brzmieniu jak postanowienie już wpisane do rejestru, ale na mocy wyroku zapadłego przeciwko innemu podmiotowi, stwierdził Sąd Apelacyjny.

Dokonując wykładni postanowienia § 11 ust. 4 pkt 4 o.w.u. strony pozwanej Sąd Apelacyjny uznał, że zapis „osoba upoważniona do użytkowania pojazdu” to także osoba, która na zlecenie właściciela lub osoby pozostającej z nim we wspólnym gospodarstwie domowym zobowiązuje się do choćby jednorazowego kierowania pojazdem, np. grzecznościowo lub za drobnym wynagrodzeniem.

Sąd Apelacyjny uznał za mający powszechny charakter obowiązek pozostania kierującego pojazdem na miejscu wypadku i to obwarowany sankcją wyłączenia szkody z zakresu ochrony ubezpieczeniowej. Wskazał na rację takiego rozwiązania jako zmierzającą do zapobieżenia pozbawienia ubezpieczyciela możliwości ustalenia okoliczności zdarzenia, a zwłaszcza ewentualnego pozostawiania kierującego pojazdem w stanie po spożyciu alkoholu lub pod wpływem narkotyków. Sąd ten podkreślił, że oddalenie się kierującego pojazdem z miejsca wypadku nie jest akceptowane w społeczeństwie i podlega penalizacji, dlatego klauzula o.w.u. wyłączająca odpowiedzialność ubezpieczyciela w takiej sytuacji nie narusza dobrych obyczajów i nie stanowi niedozwolonej klauzuli w rozumieniu art. 385¹ k.c.

Powódka zaskarżyła w całości wyrok Sądu Apelacyjnego opierając skargę kasacyjną na obu podstawach.

Zarzutem naruszenia prawa materialnego przez jego błędną wykładnię skarżąca objęła art. 65 § 1 i 2 k.c. w zw. z § 11 ust. 4 pkt 4 o.w.u. pozwanego ubezpieczyciela i w zw. z art. 805 § 1 k.c. oraz art. 821 k.c. Uzasadnienie tego zarzutu skarżąca sprowadziła do błędnej wykładni umowy ubezpieczenia autocasco, polegającej na uznaniu, że sformułowane postanowienia § 11 ust. 4 pkt 4 o.w.u. obejmują także chwilowe oddanie władztwa nad rzeczą w celu odwiezienia osoby upoważnionej, gdy ta nie jest w stanie nim kierować. Zdaniem skarżącej, chwilowe oddanie władztwa nad pojazdem innej osobie nie uzasadnia uznania jej za inną osobę upoważnioną do użytkowania pojazdu w rozumieniu § 11 ust. 4 pkt 4 o.w.u., jeżeli takiego upoważnienia nie otrzymała od właściciela pojazdu.

W ramach drugiej podstawy kasacyjnej powódka zarzuciła naruszenie art. 479⁴³ k.p.c. mające mieć istotny wpływ na wynik sprawy. Zarzut ten uzasadniła błędnym uznaniem przez Sąd odwoławczy, że fakt wpisania do rejestru klauzul abuzywnych klauzuli pochodzącej od innego podmiotu, ale o treści identycznej jak sporne postanowienie § 11 ust. 4 pkt 4 o.w.u. strony pozwany nie ma żadnego znaczenia w tej sprawie przy dokonywaniu wykładni wskazanego postanowienia.

W ocenie skarżącej, skutek prawomocnego wyroku wobec osób trzecich, o którym stanowi art. 479⁴³ k.p.c. oznacza uznanie za abuzywną każdej klauzuli

o identycznej treści jak wpisana już w rejestrze, bez potrzeby przeprowadzania w tym przedmiocie nowego postępowania.

Strona pozwana w odpowiedzi na skargę kasacyjną wniosła o jej oddalenie i o zasądzenie kosztów postępowania kasacyjnego, twierdząc, że wyrok o którym stanowi art. 479⁴³ k.p.c. obejmuje zakaz dotyczący wyłącznie określonego nim pozwanego i odnosi się wyłącznie do postanowienia zawartego w pochodzącym od niego wzorcu umowy. Za błędny uznaje strona pozwana pogląd, że zakaz stosowania klauzuli wpisanej do rejestru odnosi się także do innych podmiotów nie objętych wyrokiem stanowiącym podstawę wpisu do tegoż rejestru.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W pierwszej kolejności rozpoznaniu podlegać będzie, podniesiony w ramach drugiej podstawy kasacyjnej (art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c.), zarzut naruszenia art. 479⁴³ k.p.c. Uprzednia weryfikacja prawidłowości czynności Sądu dokonanych w toku postępowania apelacyjnego warunkuje dopiero celowość dokonania przez Sąd Najwyższy w ramach postępowania kasacyjnego oceny, czy nie zostały popełnione przez Sąd drugiej instancji błędy w orzekaniu polegające na błędnej wykładni lub niewłaściwym stosowaniu przepisów prawa materialnego (art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c.).

Powołany przez skarżącą w ramach drugiej podstawy kasacyjnej zarzut naruszenia art. 479⁴³ k.p.c. opiera się na negacji prawidłowości przyjętego przez Sąd Apelacyjny stanowiska, iż fakt uznania prawomocnym wyrokiem sądu za niedozwolone tożsamego pod względem treściowym co sporny § 11 ust. 4 pkt 4 o.w.u. postanowienia wzorca umowy pochodzącego od innego podmiotu i wpisanego do rejestru prowadzonego przez Prezesa UOKiK nie ma znaczenia przy wykładni przedmiotowego postanowienia na tle rozpoznawanej sprawy. Zdaniem skarżącej, odmiennie niż przyjął Sąd drugiej instancji, art. 479⁴³ k.p.c. statuuje stan związania wszystkich sądów prawomocnym wyrokiem uznającym postanowienie wzorca umownego za niedozwolone, także w sprawach dotyczących oceny skutków prawnych wynikających z zastosowania identycznego co do treści postanowienia wzorca umowy, którym posługuje się inny przedsiębiorca.

Przyjęta przez skarżącą konstrukcja zarzutu naruszenia art. 479⁴³ k.p.c. i powołana na jego poparcie argumentacja, w swojej istocie sprowadza się do

dostrzeganego w dotychczasowym orzecznictwie Sądu Najwyższego problemu zakresu związania prawomocnym wyrokiem sądu uznającym postanowienie wzorca umowy za niedozwolone.

Przedmiotowe zagadnienie było przedmiotem analizy SN między innymi w uchwale z dnia 19 stycznia 2003 r., sygn. akt III CZP 95/03 (publ. OSNC 2005, nr 2, poz. 25). W orzeczeniu tym Sąd Najwyższy przyjął, że powaga rzeczy osądzonej wyroku uznającego postanowienie wzorca umowy za niedozwolone, od chwili wpisania tego postanowienia do rejestru (art. 479⁴³ w związku z art. 365 i 479⁴⁵ § 2 k.p.c.), wyłącza ponowne wytoczenie powództwa w tym przedmiocie, także przez osobę niebiorącą udziału w sprawie, w której wydano wyrok. Zdaniem składu Sądu Najwyższego który podjął tę uchwałę art. 479⁴³ k.p.c. przewiduje skuteczność takiego wyroku nie tylko w stosunku do stron procesu, lecz także wobec osób trzecich. W konsekwencji, pomimo braku wyraźnego zastrzeżenia w treści art. 366 k.p.c., prawomocny wyrok uznający postanowienie wzorca umowy za niedozwolone ma powagę rzeczy osądzonej także w stosunku do innych osób niż strony procesu, gdyż skutek ten wynika wprost z art. 479⁴³ k.p.c. Takie rozwiązanie, jak skonstatował Sąd Najwyższy na gruncie przywołanej uchwały, pociąga za sobą istotne korzyści z punktu widzenia realizacji celu i funkcji przedmiotowego przepisu. Pozwala ono bowiem na uniknięcie prowadzenia kilku postępowań w odniesieniu do tożsamy pod względem treści postanowień wzorców umowy, ale stosowanych przez różnych przedsiębiorców, z których każde z nich musiałoby zakończyć się identycznym rozstrzygnięciem merytorycznym.

Stanowisko wyrażone w powyższej uchwale Sąd Najwyższy podzielił również w uchwale z dnia 13 lipca 2006 r., sygn. akt III SZP 3/06 (publ. OSNP 2007, nr 6, poz. 309 oraz w wyroku z dnia 20 czerwca 2006 r., sygn. akt III SK 7/06 (publ. OSNP 2007, nr 13-14, poz. 207). Orzeczenia te odnosiły się do problemu stosowania postanowień wzorca umowy o treści tożsamej z postanowieniami uznanymi za niedozwolone i wpisanymi do rejestru jako praktyki naruszającej zbiorowe interesy konsumentów przewidzianej poprzednio w art. 23a ust. 2 ustawy z dnia 15 grudnia 2000 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U. z 2003 r. Nr 86, poz. 804 ze zm.), a obecnie - w art. 24 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U. Nr 50, poz. 331 ze zm.).

W obu tych judykatach przyjęto jeszcze dalej idący pogląd konstatuując, że uznanie danego postanowienia za niedozwolone i wpisanie go rejestru prowadzonego przez Prezesa UOKiK odnosi skutek wobec osób trzecich stosownie do art. 479⁴³ k.p.c., a tym samym implikuje w sobie zakaz posługiwania się nim przez wszystkich i przeciwko wszystkim kontrahentom występującym w stosunkach prawnych określonego rodzaju. Złamanie takiego zakazu należy natomiast kwalifikować jako praktykę naruszającą zbiorowe interesy konsumentów.

Inne stanowisko przy określeniu skutków wynikającej z art. 479⁴³ k.p.c. rozszerzonej prawomocności przyjął natomiast Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 7 października 2008 r., sygn. akt III CZP 80/08 (publ. OSNC 2009, nr 9, poz. 118). Według stanowiska wyrażonego przez Sąd Najwyższy w przywołanej uchwale rozszerzona prawomocność wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone (art. 479⁴³ w związku z art. 365 k.p.c.) nie wyłącza możliwości wytoczenia powództwa przez tego samego lub innego powoda - w tym także przez organizację społeczną działającą na rzecz ochrony interesów konsumentów - przeciwko innemu przedsiębiorcy, niebiorącemu udziału w uprzednim postępowaniu, w którym zapadł wyrok, stosującemu takie same lub podobne postanowienia wzorca, jak wpisane do rejestru, o którym mowa w art. 479⁴⁵ § 2 k.p.c. Motywując przyjęte stanowisko Sąd Najwyższy wskazał, że odrzucenie pozwu następuje, jeżeli o to samo roszczenie pomiędzy tymi samymi stronami sprawa jest w toku albo została już prawomocnie osądzona. Określenie „o to samo roszczenie” ma przy tym ścisły związek z zakresem przedmiotowym wyroku. Tej kwestii - jak trafnie konstataje Sąd Najwyższy w przywołanej uchwale - nie rozstrzyga art. 479⁴³ k.p.c. Ocena przesłanki odrzucenie pozwu powinna zatem następować jedynie z uwzględnieniem reguł ogólnych dotyczących przedmiotowych granic prawomocności materialnej, o których mowa w art. 365 § 1 i art. 366 k.p.c.

Przyjęta na kanwie uchwały z dnia 7 października 2008 r., sygn. akt III CZP 80/08 wykładnia art. 479⁴³ k.p.c., którą podziela również Sąd Najwyższy w składzie orzekającym w niniejszej sprawie, zakłada iż wynikająca z przywołanego przepisu rozszerzona prawomocność wyroku uznającego postanowienie wzorca umowy za niedozwolone i dokonany na jego podstawie wpis w rejestrze prowadzonym przez Prezesa UOKiK nie implikują w sobie związania sądu w sprawach

dotyczących innego przedsiębiorcy, nawet jeżeli kwestionowane w takim postępowaniu postanowienie wzorca umowy ma tożsame brzmienie, co postanowienie wcześniej uznane za niedozwolone i wpisane do rejestru postanowień wzorców umowy uznanych za niedozwolone (art. 479⁴⁵ § 2 k.p.c.). Taka interpretacja skutków wynikających z art. 479⁴³ k.p.c. zasadnie przyjmuje, że tożsamość brzmienia postanowienia wzorca umowy uznanego za niedozwolony i brzmienia postanowienia, którym posługuje się we wzorcu umowy inny przedsiębiorca, nie zawsze implikuje w sobie tożsamość treściową tych dwóch postanowień, ustaloną w oparciu o dyrektywy wynikające z art. 65 k.c. oraz art. 385 k.c. Kontrola postanowienia wzorca umowy nie odbywa się bowiem *in abstracto* i zawsze powinna uwzględniać także pozostałe postanowienia konkretnego wzorca umowy (art. 385² i art. 385³ k.c.). Tym samym wykluczone jest uznanie, że moc wiążąca wyroku i powaga rzeczy osądzonej może rozciągać się na podobne lub nawet tożsamo brzmiące postanowienia stosowane przez innego przedsiębiorcę w swoim wzorcu. Abstrakcyjna kontrola wzorca nie oznacza przecież generalnego wyłączenia danej klauzuli z obrotu, w tym w szczególności w odniesieniu do postanowień stosowanych przez innego przedsiębiorcę w innym wzorcu umowy. To rolą sądu jest dokonanie w każdej sprawie oceny konkretnego postanowienia ujętego w konkretnym wzorcu umowy. Natomiast wydany w takiej sprawie wyrok dotyczy wyłącznie określonego postanowienia wzorca, a nie każdego postanowienia o tożsamym brzmieniu. Za takim postrzeganiem skutków wynikających z art. 479⁴³ k.p.c. przemawia również art. 385² k.c. nakazujący uwzględniać przy ocenie zgodności postanowienia umowy z dobrymi obyczajami okoliczności zawarcia umowy oraz umowy pozostające w związku z umową obejmującą postanowienie będące przedmiotem oceny. Nie ulega przecież wątpliwości, że podstawa faktyczna rozstrzygnięcia nie zawsze będzie tożsama, co szczególnie dotyczy przypadków, gdy postanowieniem tożsamym pod względem brzmienia z postanowieniem uznanym za niedozwolone posługuje się inny przedsiębiorca.

Przy interpretacji normy zawartej w art. 479⁴³ k.p.c. należy uwzględniać także rozwiązanie zawarte art. 479⁴² § 1 k.p.c., który stanowi, że w razie uwzględnienia powództwa sąd w sentencji wyroku przytacza treść postanowień

wzorca umowy uznanych za niedozwolone i zarazem zakazuje ich wykorzystywania. Wzajemna relacja między wymienionymi przepisami pozwala na uznanie ich obu za zgodne z europejskim porządkiem prawnym wówczas, gdy rozszerzona prawomocność wyroku uwzględniającego powództwo, z uwzględnieniem zgodności z kierunkiem europeizacji kontroli nad uznanymi za niedozwolone wzorcami umowy konsumenckiej, będzie rozumiana tak, że na nieskuteczność postanowienia wzorca umowy uznanego za niedozwolony i wpisanego do rejestru ma prawo powołać się, ale tylko wobec pozwanego przedsiębiorcy wobec którego zapadł wyrok, każda inna osoba, a nie tylko ta, która była powodem w sprawie zakończonej wyrokiem uwzględniającym powództwo o uznanie klauzuli wzorca umowy za niedozwoloną i zakazującym jej stosowania.

Odmienne rozumienie art. 479⁴³ k.p.c. byłoby nie do zaakceptowania właśnie ze względu na treść i ewentualne skutki art. 479⁴² § 1 k.c., ponieważ prowadziłyby do niedopuszczalnego nadania wyrokowi SOKiK skutków prawotwórczych w wyniku wpisania niedozwolonego postanowienia wzorca do rejestru, a to ze względu na połączenie w sentencji wyroku brzmienia postanowienia wzorca uznanego za niedozwolone z równoczesnym zakazem jego wykorzystywania. Byłoby to sprzeczne z konstytucyjnym zamkniętym katalogiem źródeł prawa. W piśmiennictwie wyrażono trafny pogląd, że posłużenie się w art. 479⁴³ k.p.c. nieprecyzyjnym pojęciem „osoby trzeciej” nie uzasadnia stanowiska zaprezentowanego w uchwale SN z dnia 13 lipca 2006 r., sygn. III SZP 3/06, OSNP 2007 r./6/309, które przekonywająco ocenione zostało jako sprzeczne z dyrektywą 205/29/WE z dnia 11 maja 2005 r. o nieuczciwych praktykach handlowych, implementowaną do polskiego porządku prawnego w art. 24 i 25 ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U. 2007 r., Nr 50, poz. 331).

Mając na względzie poczynione uwagi stwierdzić należy, że Sąd Apelacyjny zasadnie przyjął, iż fakt wpisania przez Prezesa UOKiK w rejestrze postanowień wzorców umowy uznanych za niedozwolone pod pozycją 2008 na podstawie wyroku Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 5 marca 2009 r. postanowienia wzorca umowy o identycznym brzmieniu jak kwestionowany w niniejszym postępowaniu § 11 ust. 4 pkt 4 o.w.u. nie wyłącza uprawnień sądu orzekającego do dokonania jego odmiennej oceny i określenia skutków dla stron innego stosunku

prawnego ubezpieczenia wynikających z jego zastrzeżenia. To że postanowienie wzorca umowy zostało uznane za niedozwolone prawomocnym wyrokiem nie prowadzi zatem do związania sądu orzekającego przy analizie nawet tożsamo brzmiącego postanowienia, którym posługuje się inny przedsiębiorca w innym wzorcu umowy. Skutek związania wynikający z art. 479⁴³ k.p.c. dotyczy bowiem wyłącznie spraw odnoszących się do postanowienia wzorca umowy, co do którego uprzednio prawomocnym wyrokiem sądu został on uznany za niedozwolony. Z tego też względu zarzut naruszenia art. 479⁴³ k.p.c. należało uznać za nieuzasadniony.

Nie zasługuje także na uwzględnienie, podniesiony w ramach pierwszej podstawy kasacyjnej (art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c.), zarzut naruszenia art. 65 § 1 i 2 k.c. w zw. z § 11 ust. 4 pkt 4 o.w.u. i w zw. z art. 805 § 1 i art. 821 k.c., upatrywany przez skarżącą w jego niewłaściwej wykładni. Trafnie wskazuje Sąd Apelacyjny w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku, że § 11 ust. 4 pkt 4 o.w.u. pozwala na wyłączenie odpowiedzialności odszkodowawczej ubezpieczyciela z tytułu umowy ubezpieczenia autocasco w przypadku oddalenia się z miejsca wypadku osoby kierującej pojazdem, której właściciel pojazdu lub osoba pozostająca z nim we wspólnym gospodarstwie domowym udzielił upoważnienia do choćby jednorazowego kierowania pojazdem. Użyty w § 11 ust. 4 pkt 4 o.w.u. zwrot „inna osoba upoważniona do użytkowania pojazdów”, wbrew odmiennej sugestii skarżącej, obejmuje swoim zakresem znaczeniowym każdą osobę kierującą pojazdem za zgodą jego właściciela lub osoby pozostającej z właścicielem pojazdu ze wspólnym gospodarstwie domowym, w tym także taką osobę, która kieruje pojazdem ze względów grzecznościowych lub za drobnym wynagrodzeniem.

W świetle § 11 ust. 4 pkt 4 o.w.u. za bezzasadne należy uznać twierdzenie skarżącej, że upoważnienie do kierowania pojazdem, o którym mowa w spornym postanowieniu wzorca umowy powinno mieć „choćby w niewielkim stopniu (...) charakter sformalizowany” (k. 15 skargi kasacyjnej). Pomijając już w tym miejscu nieprecyzyjność takiego twierdzenia stwierdzić należy, że brzmienie § 11 ust. 4 pkt 4 o.w.u., wbrew odmiennej sugestii skarżącej, nie pozwala na przyjęcie, iż w świetle tego postanowienia wzorca umowy dochodzi do różnicowania czy relatywizowania przesłanki wyłączającej odpowiedzialność odszkodowawczą ubezpieczyciela w zależności od stopnia „sformalizowania” udzielonego upoważnienia. Paragraf 11

ust. 4 pkt 4 o.w.u. wskazuje bowiem, że odpowiedzialność ubezpieczyciela jest wyłączona m.in. w sytuacji oddalenia się z miejsca wypadku osoby kierującej pojazdem na podstawie - co istotne z punktu widzenia stanu faktycznego sprawy - każdego upoważnienia udzielonego przez właściciela pojazdu lub osobę pozostającą w nim we wspólnym gospodarstwie domowym.

Mając powyższe na względzie, na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c., zaś w przedmiocie kosztów na podstawie art. 98 § 1 i art. 99 w z art. 391 § 1 i art. 398²¹ k.p.c., Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji.